

MENKUL KIYMET YATIRIMLARI VE GERÇEĞE UYGUN DEĞER İLE DEĞERLEME YÖNTEMİ

Yrd. Doç. Dr. Saim ÖNCE
Anadolu Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman
Ana Bilim Dalı öğretim üyesi

ABSTRACT

Investments in securities can be grouped into five categories for accounting and reporting purposes: Trading, available for sale, held to maturity, significant influence over the other company and control over the other company.

Investments in debt and equity securities that are in the trading and available for sale categories are reported at fair value. Trading securities are reported at fair value, with unrealized holding gains and losses reported as part of net income. The unrealized holding gains and losses related to changes in the fair value of available for sale securities are not reported as part of net income until the security is sold. They are reported as a separate component of stockholders' equity until realized.

1. GİRİŞ

İşletmeler ana faaliyet konularının yanısıra faiz, hak bedeli (royalti), kar payı gibi yan ve ek gelir elde etmek, müşteri ve satıcılarla iyi ilişkiler kurmak, bazı şirketler üzerinde kısmen veya tam olarak kontrol sağlamak, yeni ürünlere ve teknolojik yeniliklere sahip olmak gibi nedenlerle diğer şirketlerin menkul kıymetlerine yatırımda bulunabilirler. Yatırıma konu olan bu menkul kıymetler en temel olarak borç ve özkaynak menkul kıymetleri olmak üzere iki türdür.

Borç menkul kıymetleri, bir girişimle kreditorlük ilişkisini temsil eden araçlardır. Borç menkul kıymetleri devlet tahvillerini, işletmelerin ihrac etmiş oldukları tahvilleri, konvertibl tahvilleri, hazine bonolarını ve menkul

kiymetleştirilmiş tüm borç araçlarını kapsar. Ticari borçlar ve borç senetleri menkul kıymet tanımına girmedikleri için borç menkul kıymetleri kapsamı içinde yer almazlar ¹.

Özkaynak menkul kıymetleri, bir girişimde sahipliği (örneğin adi veya imtiyazlı hisse senedi gibi) veya sabit veya kararlaştırılabilir bir fiyattan sahiplik elde etme hakkını (örneğin hisse senedi warrantları, hisse senedi alım opsiyonu ve hisse senedi hakları-stock rights) veya sahiplikten çıkma hakkını (örneğin satma opsiyonu) temsil eden menkul kıymetlerdir ². Bu menkul kıymetler organize menkul kıymet borsalarından, tezgah üstü piyasalardan veya doğrudan ihraç eden şirketten satın alınabilir. Warrants, rights ve opsiyonlar ise diğer menkul kıymetlerle (tahvil veya imtiyazlı hisse senetleriyle) birlikte de verilebilir.

Yatırımda bulunma nedenlerinden de görülebileceği gibi işletmelerin diğer şirketlerin menkul kıymetlerini satın alma nedenleri diğer bir deyişle yatırım yapma amaçları bazen kısa vadeli bazan da uzun vadeli hedefler doğrultusunda olabilmektedir. Yatırımın amacı, hem hangi tür menkul kıymetin alınacağını hem de yatırımın kısa dönemli mi yoksa uzun dönemli mi olduğunu belirleyecektir. Örneğin, işletme diğer bir şirket üzerinde kontrol sağlamak amacıyla yatırım yapmak istiyorsa kontrole olanak sağlayacak büyüklükte hisse senedi alacak ve bunları uzun süre elde tutmayı hedefleyecektir.

2. MENKUL KIYMET KATEGORİLERİ

Yatırıma konu olan menkul kıymetler aynı olduğu halde bu menkul kıymetleri edinme amacı farklı olabildiği için borç ve özkaynak menkul kıymetlerine yapılan yatırımları muhasebeleştirilmeleri açısından;

- Alım satım amacıyla (trading) edinilen menkul kıymetler
- Satış için kullanılabilir (available for sale) amaçlı olarak edinilen menkul kıymetler
- Vadeye kadar elde tutulmak amacıyla edinilen menkul kıymetler
- Diğer şirket üzerinde etki yapmak amacıyla edinilen menkul kıymetler
- Diğer şirketi kontrol etmek amacıyla edinilen menkul kıymetler olarak beş kategoriye ayırabiliriz.

Bu kategorilerden vadeye kadar elde tutulmak amacıyla edinilen menkul kıymetler sadece borç menkul kıymetlerini; diğer şirket üzerinde etki yapmak amacıyla edinilen menkul kıymetler ve diğer şirket üzerinde kontrol sağlamak amacıyla edinilen menkul kıymetler sadece özkaynak menkul kıymetlerini, diğerleri ise hem borç menkul kıymetlerini hem de

¹ Donald E. KIESO-Jerry J. WEYGANDT, Intermediate Accounting, 8th Edition, John Wiley and Sons. Inc., 1995, s.880.

² Accounting Standard Board, Statement of Financial Accounting Standard No 115, "Accounting for Certain Investments in Debt and Equity Securities", Stamford, Conn., FASB, 1993, Par.137.

öz kaynak menkul kıymetlerini içermektedir.

- Alım-satım amacıyla edinilen menkul kıymetler: Kısa dönemli fiyat hareketlerinden kar sağlamak amacıyla kısa dönemde satılmak amacıyla alınan ve elde tutulan borç ve öz kaynak menkul kıymetleri bu grupta yer alır. Alım-satım terimi burada piyasa fiyatlarındaki kısa dönemli farklardan kar sağlamak amacıyla aktif bir şekilde ve sık sık alım satım yapmayı ifade etmektedir ³. Bunların elde tutulma süreleri bazan günler hatta saatler bile olabilmektedir.

- Satış için kullanılabilir menkul kıymetler. Ne alım-satım amacıyla ne de vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmamış olan borç menkul kıymetleri ile ne alım satım amacıyla ne de diğer şirketler üzerinde etki yapma ve kontrol sağlama amaçlarıyla alınmamış olan öz kaynak menkul kıymetleri bu grupta yer alır. Bu kategorideki menkul kıymetler menkul kıymet piyasalarında işlem gören ve bu nedenle kolayca belirlenebilir piyasa değerleri olan menkul kıymetlerdir. İşletme bu menkul kıymetleri kısa dönemli kar potansiyelleri için değil de daha çok bir faaliyet amacıyla edinir ⁴. Örneğin, bir işletme bayram nedeniyle büyük ölçüde satış yapmıştır; ancak satıcılara ödemeler iki ay sonra yapılacaksa elindeki fazla nakdi bu süre için menkul kıymet olarak değerlendirebilir. Borçların ödeme tarihine kadar bu menkul kıymetleri elinde tutmak niyetiyle satın aldığı için amacı kısa dönemli fiyat hareketlerinden kar sağlamak değildir. Bu nedenle bu menkul kıymetler satış için kullanılabilir menkul kıymet olarak gruplandırılmaktadır. Bu örnekte elde tutma süresi birkaç ay olduğu için bunlar geçici yatırımlar içinde yer alacak ancak alım satım amaçlı menkul kıymetlerden farklı bir kategoride sınıflandırılacaktır. Diğer bir örnek olarak tahvilin vadesi çok uzun olduğunda işletme gelecekteki belirsizlikler nedeniyle tahvil vade sonuna kadar elde tutmayı riskli bulabilir. Bu nedenle bunları uzun dönemli olarak elinde bulundurmaya hedeflemekle birlikte vadeye kadar elde tutma niyeti kesin olmayabilir. Faiz oranlarındaki değişimlere bağlı olarak bunları gelecekte bir tarihte elden çıkartabilir. Bu durumda bu tahviller satış için kullanılabilir borç menkul kıymetlerine yapılan yatırımlar olarak nitelendirilir; ancak bir faaliyet dönemi içinde nakde dönüştürülmeleri düşünülmediğinden uzun vadeli yatırımlar içerisinde yer alırlar.

- Vadeye kadar elde tutmak amacıyla edinilen borç menkul kıymetleri. Borç menkul kıymetinin vade sonuna kadar elde tutulmak amacıyla alındığı ve işletmenin buna muktedir olduğu durumlarda borç menkul kıymetleri vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetler olarak

³ Clyde P. STICKNEY-Roman L. WEIL, Financial Accounting An Introduction to Concepts, Methods, and Uses, 7th Edition, The Dryden Press, 1994, s.350.

⁴ STICKNEY-WEIL, s.351.

sınıflandırılır.

- Diğer şirket üzerinde etki yapmak amacıyla edinilen menkul kıymetler. Yatırımcı işletme yatırımda bulunduğu şirketin hisse senetlerinin %50'sinden daha azına sahip olduğu halde yatırımda bulunduğu şirketin faaliyet ve finansman politikaları üzerinde önemli bir etki yapma gücüne sahip olabilir. Bu durumda yatırımda bulunan şirketin hisselerinin çoğunluğuna sahip olunmasa bile yatırım aktif bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle bunlar azınlık-aktif yatırım olarak nitelendirilir. Hangi durumda önemli etki yapma gücünün olduğunun belirlenmesinde ise tekdüzelik sağlamak üzere genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre bir şirketin diğer şirketin hisselerinin %20'si ile %50'si arasında oy hakkına sahip olması gerekmektedir.

- Diğer şirketi kontrol etmek amacıyla edinilen menkul kıymetler. Bir işletme diğer bir işletmenin oy hakkına sahip hisse senetlerinin %50'sinden daha fazlasına sahip olduğunda o şirketi kontrol etme gücüne sahiptir. Bu durumda yatırımda bulunan şirket ana şirket; yatırımda bulunan şirket ise bağlı şirket olarak nitelendirilir. Bunlar da çoğunluk-aktif yatırımlar olarak nitelendirilir.

3. DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Edinme amacına ya da yatırımda bulunma amacına göre beş kategoriye ayırdığımız borç ve özkaynak menkul kıymetlerinin bilançoda sunumuyla ilgili olarak bunların bilançoda hangi değer üzerinden raporlanacağı ve hangi grup altında yer alacağı da önemli olmaktadır. Seçilen değerlendirme yöntemine göre bilançoda yer alacak değerler farklı olacaktır. Yatırımın hangi grup altında raporlanacağı da yatırımların geçici (kısa vadeli veya cari yatırım) yatırımlar ve uzun vadeli yatırımlar olarak sınıflandırılmasına bağlı olacaktır.

Yatırım amacıyla edinilen menkul kıymetlerin ilk edinimlerinden sonra mevcut genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre bilanço tarihinde değerlemeleri ve finansal tablolarda gösterimleriyle ilgili olarak tarihi maliyet, piyasa değeri, gerçeğe uygun piyasa değeri (fair value), maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı yöntemi ve özkaynak yöntemi gibi değişik değerlendirme yöntemleri vardır.

Seçilen değerlendirme yöntemine göre yatırımların hem bilançoda raporlama değerleri hem de ortaya çıkan değerlendirme farklarını ele alış şekli değişecektir.

Tarihi maliyet yöntemi seçildiğinde yatırım amacıyla edinilen menkul kıymetler edinildikleri tarihte maliyet değeri üzerinden kaydedilirler ve satılincaya kadar bu değer üzerinden yer alırlar. Dolayısıyla bir değer artışı

ya da azlığı sözkonusu olmaz. Tarihi maliyet yöntemini savunanlar, karar vericiler için yatırım hakkında en ilgili bilgiyi objektif bir şekilde kanıtlanabilen tarihi maliyetin yani satın alma değerinin sağladığını ileri sürerler. Ayrıca cari piyasa fiyatlarının gelecekteki fiyatlarla ilgili olarak maliyet değerine göre daha iyi bilgi sağlamadığını ve dolayısıyla sadece gerçekleşmemiş kar veya zararın gelir tablosunda raporlanmasına yol açtığını savunurlar.

Piyasa değeriyle değerlendirme yöntemi esas alındığında yatırımlar, bilanço tarihindeki cari piyasa değerleriyle raporlanacak; hem değer artışları hem de değer azalışları dönem karında yer alacaktır.

Gerçeğe uygun piyasa değeri yönteminde ise gerçeğe uygun piyasa değerleri kolayca belirlenebilir menkul kıymetlerden oluşan geçici ve uzun vadeli yatırımlar bilanço tarihindeki gerçeğe uygun piyasa değerleriyle⁵ bilançoda yer alacaklar; ancak değer artış veya azalışlarının dönem karında yer alıp almamaları yatırımın kategorisine göre farklı olacaktır. Piyasa değerine çok benzer olan bu yöntem sadece değer artış veya azalışlarını ele alış şekli itibarıyla piyasa değeri yönteminden ayrılır. Değer artış veya azalışları dönem karında yer aldığı piyasa değeri yöntemi ile aynı sonucu verir.

Piyasa değeri ve gerçeğe uygun piyasa değeri yönteminin taraftarlarına göre cari değerler hem aynı menkul kıymeti o anda elde edebilmek için gereken varlıkları hem de bu menkul kıymetlerin satıldığında ele geçebilecek varlıkların tutarını temsil eder⁶. Üstelik birçok menkul kıymet için piyasa değeri veya gerçeğe uygun piyasa değeri de maliyet

⁵ Gerçeğe uygun piyasa değeri, bir menkul kıymetin normal ticari koşullarda bilgili istekli alıcı ve satıcılar arasında gerçekleşecek değişimi için saptanan değişim değeridir. TMS 7 Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı. Piyasa değerlerinin gerçeğe uygun piyasa değerinin bir göstergesi olduğu kabul edilir. SFAS 115'e göre menkul kıymetin gerçeğe uygun piyasa değerinin kolaylıkla belirlenebilmesi için aşağıdaki koşulları taşınması gerekir.

- Satış fiyatları veya alış-satış kotasyonları SEC tarafından onaylanan menkul kıymet piyasalarında cari olarak mevcutsa veya National Association of Securities Dealers Automated Quotations sistemi veya National Quotation Bureau tarafından halka açık bir şekilde kote edildiğinde tezgahüstü piyasalarda cari olarak mevcutsa

- Menkul kıymetler sadece yabancı piyasalarda işlem gördüğünde ve yabancı piyasa yukarıda belirtilen kapsam ve büyüklükte Amerikan piyasalarından biriyle karşılaştırılabilir olduğunda

- Pay başına gerçeğe uygun piyasa değeri halka açıklanmış ve cari işlem temelinde yapılmış olan yatırım fonlarına yapılan yatırımlar.

⁶ Richard G. SCHROEDER - Myrtle CLARK, Accounting Theory Text and Readings, 5th Edition, John Wiley and Sons, Inc., 1995, s.207

kiymet için piyasa değeri veya gerçeğe uygun piyasa değeri de maliyet değeri kadar objektif bir şekilde belirlenebilmekte ve yatırımların elde tutulmasına ilişkin daha doğru ve zamanlı bilgi sağlanmasına olanak sağlamaktadır.

Yatırımlar maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı yöntemine göre değerlendirilirse yatırım, maliyet veya piyasa değerinden hangisi düşük ise o değer ile bilançoda raporlanacak ve sadece değer azalışları dönem karında yer alacaktır. Bu yöntemin savunucuları yöntemin kullanıcılara daha muhafazakar bir bilanço ve gelir tablosu sağladığını, bunun da kullanıcıların yanlış yönlendirilmemesi için gerekli olduğunu ileri sürerler⁷.

Bir yatırımın geçici veya uzun vadeli olarak sınıflandırılması da önemlidir. Çünkü aynı menkul kıymet bazı durumlarda geçici yatırım, bazı durumlarda uzun vadeli yatırım olarak raporlanmaktadır. Yatırımda bulunan işletme açısından hangi kalemin kısa vadeli yatırımlar içerisinde, hangi kalemin uzun vadeli yatırımlar içerisinde yer alacağına; diğer bir deyişle bunların bilançoda hangi grup altında raporlanacağına ilişkin temel kriter, yönetimin niyeti ve bu niyeti gerçekleştirebilme yeteneği olacaktır. Örneğin, işletme eğer diğer işletmenin hisse senetlerinin bir kısmını cari dönem içerisinde satmak niyetiyle satın almışsa bunlar geçici yatırım olarak dönen varlıklar grubunda yer alırken yine aynı şirkete ait hisse senetlerinin diğer kısmı uzun süreli olarak elde tutulmak niyetiyle alınmışsa uzun vadeli yatırımlar olarak dönen olmayan varlıklar grubunda yer alacaktır. Dolayısıyla bir işletme diğer bir şirketin hisse senetlerini satın aldığı anda bunların bir kısmını geçici yatırım olarak, bir kısmını da uzun vadeli yatırım olarak muhasebeleştirilebilir. Bu nedenle bilanço sunumu itibarıyla yatırımlar dönen varlıklar grubundaki geçici yatırımlar ve dönen olmayan varlıklar grubunda uzun vadeli yatırımlar olarak sınıflandırılır.

Yukarıda belirttiğimiz yatırım kategorilerinden alım-satım amacıyla edinilen menkul kıymetler ile satış için kullanılabilir amaçlı olarak edinilen menkul kıymetlerin dönen varlık sayılma kriterlerine uyanları geçici yatırım olarak sınıflandırılırken satış için kullanılabilir amaçlı olarak edinilen menkul kıymetlerin dönen varlık sayılma kriterlerine uymayanları, vadeye kadar elde tutulmak amacıyla edinilen menkul kıymetler, diğer şirket üzerinde etki yapmak amacıyla edinilen menkul kıymetler ve diğer şirketi kontrol etmek amacıyla edinilen menkul kıymetler uzun vadeli yatırım olarak sınıflandırılacaktır.

4. GEÇİCİ YATIRIMLAR

İşletmelerin nakit ve nakit benzeri varlıkları bazen cari kullanımların gerektirdiğinden daha fazla olabilir. Para tek başına üretken bir yapıda olmadığı için geçici olarak elde atıl olarak duran bu fonların kullanılmalari gerekli oluncaya kadar tahvil, hisse senedi gibi gelir getirici borç veya özkaynak menkul kıymetlerine yatırılması sözkonusu olabilir. Yönetim, menkul kıymetlere yapmış olduğu yatırımı gereksinim duyduğu anda kolaylıkla nakde çevirebilecek şekilde ya piyasa fiyatlarındaki geçici dalgalanmalardan kar sağlamak ya da atıl parasını değerlendirmek üzere banka faizinin de üzerinde kar sağlamak gibi kısa dönemli amaçlarla yatırımda bulunduğunda bu yatırımlar geçici yatırımlar olarak nitelendirilir. İşletme böylece paranın atıl olarak elde tutulmasıyla elde edilemeyen bir gelir sağlayacaktır.

Bu yatırımlar nitelikleri itibarıyla kolayca paraya çevrilebilen ve bir yıldan daha uzun bir süre için elde tutulması düşünülmeyen menkul kıymetlerden oluşur ve bilançoda dönen varlık unsuru olarak raporlanır. Yatırımların geçici yatırım olarak raporlanabilmesi için;

- Menkul kıymetlerin her an, kolayca paraya çevrilebileceği bir piyasası olmalı ve
- Bir yıl veya bir faaliyet dönemi içinde (hangisi daha uzunsa) paraya gereksinim duyulduğunda yönetimin bunları satma niyetinin olması gerekir.

Alım-satım satım amaçlı olarak edinilen menkul kıymetler ile yukarıda belirttiğimiz kriterlere uyan satış için kullanılabilir menkul kıymetler geçici yatırım olarak raporlanır.

Türkiye Muhasebe Standardı No 7: Yatırımların Muhasebeleştirilmesi (TMS 7) ve Uluslararası Muhasebe Standardı No 25: Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardına (UMS-25) göre geçici yatırımlar ya piyasa değeri ile ya da maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı ile gösterilir. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğine göre ise geçici yatırımların değerlemesinde maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı esas alınmalıdır. Sermaye Piyasası Kurulu ise geçici yatırımların değerlemesinde piyasa değerini esas almaktadır. Amerika'da geçerli olan Finansal Muhasebe Standardı SFAS 115: Belirli Borç ve Özkaynak Menkul Kıymetlerine Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı ise geçici yatırımların değerlemesinde gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemini esas almaktadır.

Muhasebe kuramında geçici yatırımların bilançoda raporlanacak değerini belirlemek için kullanılan prosedürlerin, yatırımcılara gelecekteki kullanımlar için elde mevcut olacak varlıkların bir göstergesini, yani bu menkul kıymetlerin elden çıkarılmasıyla sağlanacak nakit büyüklüğünün ne olacağına ilişkin bilgiyi sağlaması gerekir. FASB'in gerçeğe uygun piyasa

değeri yöntemini gerektirmesinin temel nedeni ilgililiktir (relevance) ⁸. Bu yöntemin savunucularına göre yatırımcılar, kreditorler ve diğer kullanıcılar için girişimin yatırım stratejilerinin başarımının değerlendirilmesinde gerçeğe uygun piyasa değeri faydalı bilgi sağlamaktadır. Kişisel yatırım stratejilerinin potansiyel sonuçlarını değerlemede bu değerler yardımcı olacaktır. Çünkü girişimin beklenen nakit akışları, onların girişimden elde edebilecekleri beklenen nakit akışlarının temel kaynağıdır. Gerçeğe uygun piyasa değeri piyasa tarafından belirlenir ve o menkul kıymetle ilgili riske göre düzeltilmiş cari faiz oranı ile iskonto edilmiş beklenen varlık akışlarına bağlı olarak piyasada oluşan ortak görüşü yansıtır ⁹.

4.1.ALIM-SATIM AMACIYLA EDİNİLEN MENKUL KIYMETLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi işletmeler farklı piyasalarda oluşan kısa dönemli fiyat farklılıklarından kar sağlamak üzere ve kısa sürede satmak amacıyla borç ve özkaynak menkul kıymetlerine yatırım yaptıklarında bunlar geçici yatırım olarak dönen varlıklar grubunda yer alır.

Bu menkul kıymetler "dönen varlıklar grubunda geçici yatırım olarak" gerçeğe uygun piyasa değerleri üzerinden raporlanırlar. Gerçekleşmemiş elde tutma kar veya zararları ise dönem karının bir parçası olarak raporlanır.

Bilançoda sunumla ilgili olarak menkul kıymetlerin değerindeki artış ve azalışlar her bir menkul kıymet bazında belirlenir ve ilgili varlık hesabında yapılan düzeltme kaydıyla yansıtılır ¹⁰. Ancak bazı yazarlar bu düzeltmelerin portföy değeri üzerinden yapılmasını da kabul etmektedirler.

4.1.1. ALIM-SATIM AMAÇLI BORÇ MENKUL KIYMETLERİ

Alım-satım amacıyla elde tutulan borç menkul kıymetleri büyük ölçüde faiz oranlarındaki değişimlere bağlı olarak menkul kıymetlerin değerinde meydana gelecek değişimlerden kar sağlamak üzere kısa dönemde satmak amacıyla edinilirler.

Alım-satım amacıyla edinilen borç menkul kıymetlerine ilişkin olarak alış sırasında iskonto veya prim sözkonusuysa bu iskonto veya prim amortize edilmez ve bu menkul kıymetlere ilişkin faiz gelirleri ayrıca raporlanır ¹¹.

⁸ SCHROEDER - CLARK, s.358

⁹ SCHROEDER - CLARK, s.358.

¹⁰ Patrick R. DELANEY-James R. ADLER-Barry J. EPSTEIN-Michael F. FORAN, GAAP Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles 1994, John Wiley and Sons, 1995, s. 284.

¹¹ KIESO-WEYGANDT, s.886.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Örneğin, işletmenin alım-satım amaçlı olarak elinde bulundurduğu tahvillere ilişkin portföyün 31 Aralık 1996 tarihi itibarıyla durumu aşağıdaki gibidir.

Alım-Satım Amaçlı Yatırımlar	Elde Etme Mal.	31.12Piy.Değ.	Gerçekleşmemiş Kar-Zarar
"B" A.Ş. %10 Tahvil.	43.860	51.500	7.640
"C" A.Ş. %11 Tahvil.	184.230	175.200	(9.030)
"T" A.Ş. %8 Tahvil.	86.360	91.500	5.140
Portföy Toplamı	314.450	318.200	3.750
Daha önceki Döneme Ait Düzeltme			0
Menkul Kıymet Piy. Değ. Düzeltmesi			3.750

Borç menkul kıymetlerinin değerindeki değişimler menkul kıymet bazında ele alındığında birinde meydana gelen azalış bir diğerinde meydana gelen artışla mahsup edilmeden ayrı ayrı kayda alınır. Gerçekleşmemiş bu elde tutma kar ve zararları da dönemin kar-zararının belirlenmesinde yer alır.

----- 31.12.1996 -----		
BORÇ MNK. KIYMETLERİ HS.		12.780
Alım-satım amaçlı B Tahvili	7.640	
Alım-satım amaçlı T Tahvili	5.140	
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ KARI HS.		12.780
----- 31.12.1996 -----		
MENK. KIY. DEĞER AZALIŞ ZARARI HS.		9.030
BORÇ MNK. KIYMETLERİ HS.		9.030
Alım-satım amaçlı C Tahvili		
----- / -----		

31.12.1996 Tarihli BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR	
:	
MENKUL KIYMETLER	
Borç Mnk.Kıymetleri	318.200

Portföy değeri üzerinden gidildiğinde ise portföyün toplam maliyeti ile portföyün toplam piyasa değerleri arasındaki fark esas alınacaktır. Dolayısıyla ilgili varlık hesabının piyasa değerini bilançoda yansıtabilmek portföy toplamı üzerinden yapılacağı için ayrı bir düzenleyici düzeltme hesabı kullanmak gerekli olacaktır.

İşletmenin alım-satım amaçlı portföyünün toplam maliyeti 314.450; toplam piyasa değeri ise 318.200 olduğuna göre gerçekleşmemiş brüt elde tutma karı 12.780; zarar ise 9.030 ve dolayısıyla net elde tutma karı

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

3.750 olmaktadır. Alım-satım amaçlı olarak edinildikleri için gerçekleşmemiş bu net elde tutma karı dönem karına yansıtılacak ve ilgili varlık hesabının piyasa değeriyle gösterilmesini sağlamak için de ayrı bir düzeltme hesabına borç kaydedilerek menkul kıymetlerin piyasa değerleriyle gösterilmesi sağlanmış olacaktır.

----- 31.12.96-----	
MNK. KIY.DEĞER ARTIŞ-AZALIŞ DÜZELTME HS.3.750	
Alım-satım amaçlı borç menkul kıy.	
MENK. KIY. DEĞER ARTIŞ KARI HS.	3.750
----- / -----	

31.12.96 Tarihli BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR	
:	
MENKUL KIYMETLER	
Borç Mnk.Kıymetleri	314.450
+/-Mnk. Kıy. Değer Artış-Azalış Düzeltme	3.750
	<u>318.2</u>

4.1.2.ALIM-SATIM AMAÇLI ÖZKAYNAK MENKUL KIYMETLERİ

Menkul kıymeti ihraç eden şirkette sahipliği, dolayısıyla onun özkaynaklarına ortak olmayı temsil eden bu menkul kıymetler ortak olmak amacıyla değil de bu menkul kıymetin değerinde kısa dönemli fiyat değişmelerinden kar sağlamak için alım satım amacıyla alındığında geçici yatırım olarak dönen varlıklar grubunda yer alır.

Alım-satım amacıyla alınan özkaynak menkul kıymetlerinin değerlemesinde de gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemi esas alınır. Bu menkul kıymetler bilançoda piyasa değerleri üzerinden yer alacaklar ve değer artış veya azalışları alım-satım amaçlı borç menkul kıymetlerinde olduğu gibi gerçekleşmemiş bir kar ya da zarar olarak dönemin karında yer alacaktır.

Örneğin "X" Anonim Şirketinin "A" ve "C" Anonim Şirketlerine ait hisse senetlerini yıl içinde alım-satım amacıyla aldığını varsayalım.

	<u>Elde Etme Maliyeti</u>	<u>Edinim Amacı</u>
"A" Anonim Şirketi Hisse Senetleri	34.500	Alım-satım
"C" Anonim Şirketi Hisse Senetleri	74.250	Alım-satım

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

----- / -----	
ÖZKAYNAK MENKUL KIYMETLERİ HS.	108.750
Alım-Satım Amaçlı	
A Hisse Senetleri	34.500
C Hisse Senetleri	74.250
KASA HS.	108.750
----- / -----	

Dönem sonunda hisse senetlerinin piyasa değeri aşağıdaki gibidir.

	<u>Elde Etme Maliyeti</u>	<u>31.12 Piyasa Değeri</u>
"A" Anonim Şirketi Hisse Senetleri	34.500	37.000
"C" Anonim Şirketi Hisse Senetleri	74.250	88.750

Piyasa değeri yöntemine göre bu özkaynak menkul kıymetleri piyasa değerleri üzerinden değerlendirilecek ve değer artışları dönem karına yansıtılacaktır.

----- 31.12 -----	
ÖZKAYNAK MENKUL KIYMETLERİ HS.	17.000
Alım-Satım Amaçlı	
A Hisse Senetleri	2.500
C Hisse Senetleri	14.500
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ KARI HS.	17.000
----- / -----	

Bu özkaynak menkul kıymetleri edinildikten sonra eğer bunlara ilişkin kar payı alınmışsa bunlar kar payı gelirleri olarak kar dağıtımının ilan edildiği dönemin karında yer alacaktır.

Alım-satım amaçlı özkaynak menkul kıymetlerine gerçeğe uygun piyasa değeri yönteminin uygulanması menkul kıymet bazında değil de portföyün toplam değeri üzerinden de yapılabilir. Ancak bu durumda portföyde yer alan menkul kıymetlerden birinde meydana gelen değer artışı diğerlerinde meydana gelen değer azalışlarıyla mahsup edilebileceğinden değişmelerin doğrudan doğruya ilgili menkul kıymet hesabında izlenmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla ayrı bir düzenleyici düzeltme hesabının kullanılması gerekecektir. Değer artış ya da azalışıyla ilgili olarak ortaya çıkan gerçekleşmemiş kar ya da zararlara davranış tarzı yine aynı olacaktır.

4.2. SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR MENKUL KIYMETLER

Bu kategoride yer alan menkul kıymetler aktif menkul kıymet borsalarında işlem gören ve dolayısıyla kolayca ölçülebilir piyasa değeri olan menkul kıymetlerdir. İşletme menkul kıymetleri onların kısa dönemli

kar potansiyellerinden yarar sağlamak amacıyla değil de belirli faaliyetler amaçlarla edinebilir. Eğer bu menkul kıymetlerin elden çıkartılmaları bir faaliyet dönemi veya bir yıl içinde gerçekleşecekse (hangisi daha uzunsa) bunlar geçici yatırımlar içinde yer alacak ve dönen varlıklar grubunda raporlanacaklardır. Dolayısıyla edinildiklerinde bunların elden çıkarılma süresine ilişkin yönetimin niyetine bağlı olarak geçici yatırım olarak satış için kullanılabilir menkul kıymetler veya uzun vadeli yatırım olarak satış için kullanılabilir menkul kıymetler olarak ayrılacaklardır.

Hem geçici yatırımlar içinde hem de uzun vadeli yatırımlar içinde yer alan satış için kullanılabilir menkul kıymetlerinin muhasebeleştirilmesinde gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemi kullanılır. Bu kategorideki menkul kıymetler de bilançoda piyasa değerleri üzerinden raporlanırlar, ancak gerçekleşmemiş elde tutma kar veya zararları dönem kar-zararına yansıtılmayıp geçici bir özkaynak hesabında izlenir. Elde tutma kar ya da zararları, işletme bu menkul kıymetleri sattığında realize edilir. Ancak değer düşüşleri geçici değil de sürekli ise gerçekleşmemiş elde tutma zararları geçici bir özkaynak hesabına kaydedilmeyip dönem kar-zararına yansıtılır. Değer azalışları menkul kıymet bazında ölçülür ve böylece menkul kıymetlerden birindeki değer azalışı diğerindeki değer artışıyla mahsup edilmez. Menkul kıymetin değerindeki sürekli düşüş dönem kar-zararına yansıtıldıktan sonra azaltılmış defter değeri, değer artış ve azalışlarının ölçülmesinde yeni maliyet temeli olur¹². Değer artışı olduğunda da bu artış zararı karşılamak için kullanılmaz ve tekrar geçici özkaynak hesabında izlenmeye devam edilir.

Bu grupta yer alan menkul kıymetler için de portföy değeri üzerinden değerlendirme yapmayı savunan yazarlar vardır. Bu durumda yine gerçekleşmemiş kar zararlar geçici bir özkaynak hesabında izlenecek fakat yatırımın değerinde meydana gelen artış veya azalışlar ilgili varlık hesabının piyasa değeriyle gösterilmesini sağlayacak düzenleyici bir hesapta izlenecektir.

4.2.1.SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR BORÇ MENKUL KIYMETLERİ

İşletme borç menkul kıymetlerini onların kısa dönemli kar potansiyellerinden yarar sağlamak amacıyla değil de belirli faaliyetler amaçlarla edinmişse ve vadelerinin sonuna kadar elde tutmayı hedeflemiyorsa satış için kullanılabilir menkul kıymet olarak sınıflandırılırlar. Bunların içinden bir yıl içinde satılacağı düşünülenler varsa bunlar dönen varlıklar grubunda geçici yatırım olarak yer alırken uzun süre elde tutulacak olanlar dönen olmayan varlıklar içinde uzun dönemli yatırımlar olarak raporlanır.

¹² DELANEY ve Diğerleri, s. 284.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Örneğin, işletme yıl içinde gereksinim duyduğunda satmak üzere D Şirketinin %8 faizli 200.000 nominal değerli tahvillerini 190.000'e satın almıştır. (Tahakkuk etmiş faizler gözardı edilmiştir.)

----- / -----	
BORÇ MNK. KIYMETLERİ HS.	190.000
Satış için kullanılabilir	
D Anonim Şirketi %8 Faizli Tahvil.	
KASA HS.	190.000
----- / -----	

Dönem sonunda tahvillerin piyasa değerinin 192.000 olduğunu varsayalım. 2.000 büyüklüğündeki gerçekleşmemiş kar, yatırımın değerini artırmıştır ancak gerçekleşmemiş bir kar olarak dönem karına aktarılmayıp özkaynaklardaki geçici bir hesapta izlenecektir.

----- 31.12.96 -----	
BORÇ MNK. KIYMETLERİ HS.	2.000
Satış için kullanılabilir	
D Anonim Şirketi %8 Faizli Tahvil.	
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	2.000
----- / -----	

BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR		III. ÖZKAYNAKLAR	
:		SERMAYE YEDEKLERİ	
:		+/-Mnk.Kiy.Değ. Artış(Azalış) 2.000	
:MENKUL KIYMET.			
Borç Mnk.Kiyemet.	192.000		
:			

İzleyen dönemde bu tahvillerin 198.000'e satıldığını varsayalım. Bu durumda ertelenen gerçekleşmemiş kar da realize edilecektir.

----- / -----	
KASA HS.	198.000
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ(AZALIŞ) HS.	2.000
BORÇ MNK. KIYMETLERİ HS.	192.000
Satış için kullanılabilir	
D A.Ş.%8 Faizli Tahvil.	
MNK.KIY. SATIŞ KARI HS.	8.000
----- / -----	

4.2.2.SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR ÖZKAYNAK MENKUL KIYMETLERİ

Azınlık-pasif yatırımlar bir yıl veya bir faaliyet dönemi içerisinde gereksinim duyulduğunda satmak amacıyla alındığında geçici yatırım olarak satış için kullanılabilir özkaynak menkul kıymetleri olarak sınıflandırılır ve bilançoda dönen varlıklar grubunda yer alır.

Örneğin, "X" Anonim Şirketinin "B" Anonim Şirketine ait imtiyazlı hisse senetlerini yıl içinde 125.000'e aldığını varsayalım.

Yukarıdaki verilere göre alış kaydı yapılırken ilgili varlık hesabı bu hisse senedinin alınış amacına diğer bir deyişle yönetimin niyetine bağlı olacaktır. Burada amaç ortak olmak değil, dönem içinde gereksinim duyulduğunda bunları satmak üzere elde bulundurmaktır. Dolayısıyla yatırım geçici, yatırımın kategorisi de satış için kullanılabilir.

----- / -----		
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.	125.000	
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		
KASA HS.		125.000
----- / -----		

Dönem sonunda hisse senedinin piyasa değeri aşağıdaki gibidir. B Hisse Senedinin değerindeki düşüşün geçici olduğu bilinmektedir.

Elde Etme Maliyeti 31.12 Piyasa Değeri

"B" A.Ş.İmtiyazlı Hisse Senetleri	125.000	109.500
-----------------------------------	---------	---------

Gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemine göre satış için kullanılabilir özkaynak menkul kıymetleri piyasa değerleri üzerinden değerlendirilecek, ancak değer düşüklüğü geçici bir düşüş olduğu için dönem karına aktarılmayıp geçici bir özkaynak hesabında izlenecektir.

----- / -----		
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	15.500	
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.		15.500
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		
----- / -----		

Eğer B İmtiyazlı Hisse Senedine ilişkin değer düşüklüğü geçici olmasaydı bu değer düşüklüğü özkaynak hesabı yerine zarar olarak kaydedilecekti. Değer azalış veya artışları menkul kıymet bazında izlendiği

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

için portföyde yer alan menkul kıymetlerdeki değer artış veya azalışlarının birbirini mahsup etmesi engellenmiş olacaktır.

Ertesi yıl B İmtiyazlı Hisse Senetlerinin 112.000'e satıldığını varsayalım.

----- / -----		
KASA HS.	112.000	
MENK. KIY. SATIŞ ZARARI HS.	13.000	
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.		109.500
Satış İçin Kullanılabilir B İmtiyazlı Hisse Snt.		
MENK. KIY. DEĞ.ARTIŞ(AZALIŞ) HS.		15.500
Satış İçin Kullanılabilir B İmtiyazlı Hisse Snt.		
----- / -----		

Yukarıda yapılan satış kaydıyla işletmenin bu hisse senedini elde etme tarihi ile satma tarihi arasında piyasa değerindeki tüm değişikliklerin net etkisi satış döneminin karında yer alır.

Bu özkaynak menkul kıymetleri edinildikten sonra eğer bunlara ilişkin kar payı alınmışsa bunlar kar payı gelirleri olarak kar dağıtımının ilan edildiği dönemin karında yer alacaktır.

Satış için kullanılabilir amaçlı olarak sınıflandırılan özkaynak menkul kıymetlerine gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemi uygulanırken bunların menkul kıymet bazında değil de portföyün toplam değeri üzerinden uygulanması da sözkonusu olabilir.

Örneğin, yıl içinde "Y" İşletmesi N, S ve R işletmelerinin hisse senetlerinden ileride satmak üzere satış için kullanılabilir amaçlı olarak almıştır. "Y"nin oy oranı her üç şirkette de %20'nin altındadır.

	<u>Elde Etme Maliyeti</u>
"N" A.Ş.Hisse Senetleri	259.700
"S" A.Ş.Hisse Senetleri	317.500
"R" A.Ş.Hisse Senetleri	141.350

----- / -----		
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.	718.550	
Satış İçin Kullanılabilir KASA HS.		718.550
----- / -----		

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Dönem sonunda portföydeki hisse senetlerinin piyasa değerleri aşağıdaki gibidir:

	<u>Elde Etme Mal.</u>	<u>31.12 Piyasa Değ</u>	<u>Gerçekleşmemiş Kar-Zarar</u>
"N" A.Ş.Hisse Snt.	259.700	275.000	15.300
"S" A.Ş.Hisse Snt.	317.500	304.000	(13.500)
"R" A.Ş.Hisse Snt.	141.350	104.000	(37.350)
Portföy Toplamı	718.550	683.000	(35.550)
Daha önceki Döneme Ait Düzeltme			0
Menkul Kıymet Piyasa Değ.Düzeltilmesi			(35.550)

Portföyde yer alan menkul kıymetlere ilişkin brüt gerçekleşmemiş karlar 15.300; brüt gerçekleşmemiş zararlar 50.850 (13.500 + 37.350)'nin sonucunda net gerçekleşmemiş zarar 35.550 olmuştur. Satış için kullanılabilir özkaynak menkul kıymet portföyünün dönem sonundaki piyasa değeri maliyet değerinin altındadır. Bu durumda Y İşletmesi değer azalışıyla ilgili olarak ortaya çıkan gerçekleşmemiş zararı geçici bir özkaynak hesabında izleyecek ve yatırımların değerindeki azalmayı da portföy üzerinden hesapladığı için ayrı bir düzeltme hesabında izleyecektir.

----- / -----	
MENK. KİY. DEĞER ARTIŞ(AZALIŞ) HS.	35.500
MENK. KİY. DEĞER ARTIŞ-AZALIŞ DÜZELTME HS.	35.500
Satış İçin Kullan. Özkay. Mnk.Kıy.	
----- / -----	

BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR		III. ÖZ KAYNAKLAR	
:		SERMAYE YEDEKLERİ	
MENKUL KIYMETLER		+/- Men.Kıy.Değ. Artış(Azalış)	35.550
Özkay.Mnk.Kıy.	718.550		
+/-Mn.Kıy.Değ.Artış-Aza Düzelt.	35.550		
Özkay.Mn.Kıy.Yatırım.Net	683.000		

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

İzleyen yılda N Hisse senetlerinin 287.220'ye satıldığını varsayalım.

N Hisse senedinin maliyeti	259.700
Satış Tutarı	287.220
Satış Karı	27.520

----- / -----		
KASA HS.	287.220	
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.		259.700
Satış İçin Kullanılabilir		
MENKUL KIY. SATIŞ KARI HS.		27.520
----- / -----		

Satış kaydı sırasında özkaynaklar grubunda yer alan menkul kıymetlere ait Değer Artış (azalış) Hesabının kalanı dikkate alınmaz. Çünkü hangi menkul kıymete ait olduğu belli değildir. Dönem sonunda portföyün toplamı üzerinden değerlendirilerek değer artış veya azalışının tutarı belirlenir.

Yine dönem içinde C Anonim Şirkete ait hisse senetleri 256.850'ye satın alınmıştır. Dolayısıyla portföyün durumu değişmiştir.

----- / -----		
ÖZKAYNAK MENK. KIYMETLERİ HS.	256.850	
Satış İçin Kullanılabilir		
KASA HS.		256.850
----- / -----		

31.12 tarihi itibarıyla portföyün durumu aşağıdaki gibidir:

	<u>Elde Etme Mal.</u>	<u>31.12Piy. Değ.</u>	<u>Gerçekleşmemiş Kar-Zarar</u>
"C" A.Ş.Hisse Snt.	256.850	278.350	21.500
"S" A.Ş.Hisse Snt.	317.500	362.550	45.050
"R" A.Ş.Hisse Snt.	<u>141.350</u>	<u>139.050</u>	<u>(2.300)</u>
Portföy Toplamı	715.700	779.950	64.250
Daha önceki Döneme Ait Düzeltme			(35.550)
Menkul Kıymet Piyasa Değ. Düzeltmesi			99.800

Dönem sonunda Y İşletmesinin portföyünün piyasa değeri maliyet değerini aşmış ve 64.250 büyüklüğünde gerçekleşmemiş bir kar ortaya çıkmıştır. Bir önceki dönem sonunda gerçekleşen piyasa değerleri sonucunda Özkaynak Menkul Kıymetleri Hesabında yapılan düzeltme işleminin sonucunda 35.550 büyüklüğündeki değer azalışı düzeltme hesabına alacak kaydedilmişti. Halbuki bu dönem sonunda portföyün piyasa değeri ile gösterilmesini sağlamak üzere hesabın 64.250 borç kalanı vermesi sağlanmalıdır. Bu nedenle hesabın borcuna 99.800 kaydedilmelidir.

----- / -----	
MENK. KIY. DEĞER	
ARTIŞ-AZALIŞ DÜZELTME HS.	99.800
Satış İçin Kullanılabilir Özkaynak Mnk. Kıy.	
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	99.800
----- / -----	

BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR		III. ÖZ KAYNAKLAR	
MENKUL KIYMETLER		SERMAYE YEDEKLERİ	
Özkay.Mnk.Kıy.	715.700	+/- Men.Kıy.Değ. Artış	
+/- Mnk.Kıy.Değ. Artış-Azalış Düzelt.	64.800	(Azalış)	64.800
Özkay.Mn.Kıy.Yatırım Net	779.950		

5. UZUN VADELİ YATIRIMLAR

Nitelikleri itibarıyla bir yıldan daha uzun bir süre elde tutulma amacıyla edinilen diğer işletmelerin borç ve özkaynak menkul kıymetlerine yapılan yatırımlar uzun vadeli yatırım olarak nitelendirilir ve bunlar dönen olmayan varlıklar grubunda yer alır. Aslında daha önce de belirtildiği gibi aynı menkul kıymet bazı durumlarda geçici yatırım bazı durumlarda uzun vadeli yatırım olabilir. Uzun vadeli yatırımları satış için kullanılabilir borç ve özkaynak menkul kıymetleri, vadeye kadar elde tutulacak borç menkul kıymetleri, diğer şirketler üzerinde etkide bulunmak veya kontrol sağlamak amacıyla alınan özkaynak menkul kıymetleri olarak sınıflandırabiliriz. Uzun vadeli yatırım olarak nitelenen diğer şirketler üzerinde etki yapmak¹³ veya kontrol sağlamak¹⁴ amacıyla özkaynak menkul kıymetlerine yatırımlar diğer yatırım kategorilerine göre özellik gösterdiklerinden bu durumlara yönelik olarak ayrı standartlar oluşturulmuştur. Bunlar TMS 7'nin kapsamında değildir ve burada ayrıntıları üzerinde durulmayacaktır.

¹³ Konuyla ilgili muhasebe standartları, Türkiye Muhasebe Standardı No 6: "İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi"; Uluslararası Muhasebe Standardı 28: "İlgili Şirketlerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi" standartları ve Amerika Birleşik Devletlerinde APB 18: "Hisse Senedine Yapılan Yatırımların Muhasebeleştirilmesinde Özkaynak Yöntemi"dir.

¹⁴ Konuyla ilgili muhasebe standartları, Türkiye Muhasebe Standardı No 5: Konsolide Finansal Tablolar Standardı Uluslararası Muhasebe Standardı 27: "Konsolide Finansal Tablolar ve Bağlı Şirketlerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi" ve Amerika Birleşik Devletlerinde SFAS 95: "Çoğunluğuna Sahip Olunan Bağlı Şirketlerin Konsolidasyonu" standartlarıdır.

Türkiye Muhasebe Standardı No 7: Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı (TMS-7) ve Uluslararası Muhasebe Standardı No 25: Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı (UMS-25) kapsamına giren uzun vadeli yatırımlar, azınlık-pasif yatırım olarak uzun vadede satış için kullanılabilir özkaynak menkul kıymetleri veya uzun vadede satış için kullanılabilir borç menkul kıymetleri ile vadeye kadar elde tutulacak borç menkul kıymetleri olmaktadır. Bu standartlara göre uzun vadeli yatırımlar maliyet bedeli, yeniden değerlendirilmiş tutar (gerçeğe uygun piyasa değeri) veya pazarlanabilir özkaynak menkul kıymeti ise portföy bazında maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı yöntemlerinden birine göre değerlendirilmeye tabi tutulur.

5.1 SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR MENKUL KIYMETLER

İşletme, özkaynak menkul kıymetleri ile ilgili olarak azınlık-pasif yatırım sözkonusu olduğunda bunları; borç menkul kıymetleri içinse alım-satım amaçlı ve vadeye kadar elde tutmak amacıyla alınanların dışında kalanları uzun süreli olarak elde tutmayı hedefliyor; ancak gereksinim duyduğunda satmayı hedefliyorsa bunlar uzun vadeli yatırımlar olarak dönen olmayan varlıklar grubunda yer alacaktır.

Uzun vadeli yatırımlar içinde yer alsalar dahi satış için kullanılabilir menkul kıymetlerin değerlemesinde SFAS 115 gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemini benimsemiş ve aynen geçici yatırımlar içinde yer alan satış için kullanılabilir menkul kıymetlere davranıldığı gibi davranılması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre menkul kıymetler bilançoda gerçeğe uygun değerleri ile yer alacaklar; değerlendirme artış veya azalışları ise dönem karına yansıtılmayıp özkaynaklar grubunda düzenleyici bir hesapta izlenecektir.

5.1.1 SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR BORÇ MENKUL KIYMETLERİ

Geçici yatırımlarda verdiğimiz örnekteki tahvilin uzun süre işletmenin elinde kalması amacıyla alındığını varsayalım. İşletme D Şirketinin %8 faizli 200.000 nominal değerli tahvillerini 190.000'e satın almıştır. (Tahakkuk etmiş faizler gözardı edilmiştir.)

----- / -----	
BORÇ MNK. KIYMETLERİNE YATIRIMLAR HS.	190.000
Satış için kullanılabilir	
D Anonim Şirketi %8 Faizli Tahvil.	
KASA HS.	190.000
----- / -----	

Dönem sonunda tahvillerin piyasa değerinin 192.000 olduğunu varsayalım. 2.000 büyüklüğündeki gerçekleşmemiş kar, yatırımın değerini artırmıştır ancak gerçekleşmemiş bir kar olarak dönem karına aktarılmayıp

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

öz kaynaklardaki geçici bir hesapta izlenecektir.

----- 31.12.96 -----	
BORÇ MNK. KIYMETLERİNE YATIRIMLAR HS.	2.000
Satış için kullanılabilir	
D Anonim Şirketi %8 Faizli Tahvil.	
MENK. KIY. DEĞ. ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	2.000
----- / -----	

BİLANÇO

I. DÖNEN VARLIKLAR		III. ÖZKAYNAKLAR	
:		:	
II. DÖNEN OLMAYAN VAR.		SERMAYE YEDEKLERİ	
YATIRIMLAR		+/-Mnk.Kıy.Değer Artış 2.000	
Borç Mnk.Kıymet. Yatırım.	192.000	(Azalış)	

İzleyen dönemde bu tahvillerin 198.000'e satıldığını varsayalım. Bu durumda ertelenen gerçekleşmemiş kar da realize edilecektir.

----- / -----	
KASA HS.	198.000
MENK. KIY. DEĞER ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	2.000
BORÇ MNK. KIYMET. YATIRIM. HS.	192.000
Satış için kullanılabilir	
"D" A.Ş. %8 Faizli Tahvil.	
MNK.KIY. SATIŞ KARI HS.	8.000
----- / -----	

5.1.2 SATIŞ İÇİN KULLANILABİLİR ÖZKAYNAK MENKUL KIYMETLERİ

Azınlık-pasif yatırımlar bir yıl veya bir faaliyet döneminden daha uzun bir süre elde tutulmak ve gerektiğinde satmak amacıyla alındığında uzun vadeli yatırım olarak satış için kullanılabilir öz kaynak menkul kıymetleri olarak sınıflandırılır ve bilançoda dönen olmayan varlıklar grubunda yer alır.

Örneğin "X" Anonim Şirketinin "B" Anonim Şirketine ait imtiyazlı hisse senetlerini yıl içinde 125.000'e uzun süre elde tutmak amacıyla aldığını varsayalım.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yukarıdaki verilere göre alış kaydı yapılırken ilgili varlık hesabı bu hisse senedinin alınış amacına diğer bir deyişle yönetimin niyetine bağlı olacaktır. Burada amaç ortak olmak olmadığı gibi o dönem içinde satmak da değildir. Dolayısıyla yatırım uzun vadeli, yatırımın kategorisi de satış için kullanılabilir.

ÖZKAYNAK MENK. KIYMET. YATIRIMLAR HS.	125.000	
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		
KASA HS.		125.000

Dönem sonunda hisse senedinin piyasa değeri aşağıdaki gibidir. B Hisse Senedinin değerindeki düşüşün geçici olduğu bilinmektedir.

	<u>Elde Etme Maliyeti</u>	<u>31.12 Piyasa Değeri</u>
"B" A.Ş.İmtiyazlı Hisse Senetleri	125.000	109.500

Gerçeğe uygun piyasa değeri yöntemine göre satış için kullanılabilir özkaynak menkul kıymetleri piyasa değerleri üzerinden değerlendirilecek ancak değer düşüklüğü geçici bir düşüş olduğu için dönem karına aktarılmayıp geçici bir özkaynak hesabında izlenecektir.

MENK. KIY. DEĞER ARTIŞ (AZALIŞ) HS.	15.500	
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		
ÖZKAYNAK MENK. KIYMET.YAT. HS.		15.500
Satış İçin Kullanılabilir		
B İmtiyazlı Hisse Snt.		

Eğer B İmtiyazlı Hisse Senedine ilişkin değer düşüklüğü geçici olmasaydı bu değer düşüklüğü özkaynak hesabı yerine zarar olarak kaydedilecekti. Değer azalış veya artışları menkul kıymet bazında izlendiği için portföyde yer alan menkul kıymetlerdeki değer artış veya azalışlarının birbirini mahsup etmesi engellenmiş olacaktır.

Ertesi yıl B İmtiyazlı hisse Senetlerinin 112.000'e satıldığını varsayalım.

KASA HS.	112.000	
MENK. KIY. SATIŞ ZARARI HS.	13.000	
ÖZKAYNAK MENK. KIYMET.YAT. HS.		109.500
Satış İçin Kullanılabilir B İmtiyazlı Hisse Snt.		
MENK. KIY. DEĞER ARTIŞ (AZALIŞ) HS.		15.500
Satış İçin Kullanılabilir B İmtiyazlı Hisse Snt.		

Yukarıda yapılan satış kaydıyla işletmenin bu hisse senedini elde etme tarihi ile satma tarihi arasında piyasa değerindeki tüm değişikliklerin net etkisi satış döneminin karında yer alır.

Bu özkaynak menkul kıymetleri edinildikten sonra eğer bunlara ilişkin kar payı alınmışsa bunlar kar payı gelirleri olarak kar dağıtımının ilan edildiği dönemin karında yer alacaktır.

5.2 VADEYE KADAR ELDE TUTULACAK BORÇ MENKUL KIYMETLERİ

Borç menkul kıymetleri belirli bir vade taşıdıkları için eğer yönetimin niyeti bu menkul kıymetleri vadelerinin sonuna kadar elde tutmaksa ve buna muktedirse edinilen bu menkul kıymetler uzun dönemli bir yatırım niteliğinde olup vadeye kadar elde tutulacak borç menkul kıymetleri olarak sınıflandırılırlar. Vade sonuna kadar tutma niyeti kesin olmalıdır. Eğer işletme gelecekte herhangi bir tarihte satma niyetindeyse, örneğin faiz oranları, döviz kuru riskleri, likidite gerksinimleri veya diğer varlık-borç yönetimi sebepleriyle bu menkul kıymetleri satabileceğini düşünüyorsa bunlar vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymet olarak değil uzun vadeli yatırımlar içinde satış için kullanılabilir borç menkul kıymetleri olarak sınıflandırılmalıdır ¹⁵. Özkaynak menkul kıymetleri vade taşımadıkları için bu sınıflandırma sadece borç menkul kıymetleriyle ilgilidir.

Yönetimin vade sonuna kadar elde tutmayı hedeflediği ve buna muktedir olduğu menkul kıymetler bilançoda piyasa değerleri üzerinden değil, elde etme maliyeti üzerinden yer alır. İşletme bunları başlangıçta elde etme maliyetleri üzerinden kaydeder. Ancak elde etme maliyeti bazı nedenlerle borcun vade değerinden farklı olabilir. Eğer borcun vade değeri ile alış maliyeti arasında bir fark varsa bu durumda bilançoda amortize edilmiş maliyetleri üzerinden yer alacaklardır. Vade değeri ile alış değeri arasındaki fark, borç menkul kıymetinin vadesi boyunca faiz gelirinde bir düzeltme olarak amortize edilmelidir.

¹⁵ KIESO-WEYGANDT, s.881.

Vadeye kadar elde tutulmak amacıyla alınan bu tahvil alış sırasında tahvilin türünü gösterecek şekilde kaydedilir. Uzun vadeli yatırım amacıyla alınan bu tahvile ilişkin prim veya iskonto, tahvilli borçlarda olduğu gibi amortize edilir. Amortizasyon ya doğrusal amortizasyon yöntemiyle ya da etkin faiz oranı yöntemiyle sağlanır.

Etkin faiz oranı yatırım yapıldığında hesaplanır ve her faiz dönemi için faiz gelirinin hesaplanmasında tahvilin dönem başındaki defter değerine uygulanır. Amortizasyon süreci bileşik faiz hesaplamasını gerektirir. Doğrusal amortisman yönteminde ise iskonto veya prim tutarı tahvilin vadesine eşit olarak bölünür. Yatırımın defter değeri her dönem amortize edilmiş iskonto tutarı kadar artar veya amortize edilmiş prim kadar artar.

5.3 AZINLIK-AKTİF YATIRIMLAR (İŞTİRAKLER)

Yatırımcı işletme yatırımda bulunduğu şirketin hisse senetlerinin %50'sinden daha azına sahip olduğu halde yatırımda bulunduğu şirketin faaliyet ve finansman politikaları üzerinde önemli bir etki yapma gücüne sahip olabilir. Bu durumda yatırımda bulunan şirketin hisselerinin çoğunluğuna sahip olunmasa bile yatırım aktif bir nitelik taşımaktadır.

Yatırım aktif olduğunda yani yatırımda bulunan şirket üzerinde önemli bir etki yapma gücü olduğunda yatırımcının yatırımların muhasebeleştirilmesinde "özkaynak yöntemini (equity method)" kullanması gerekmektedir ¹⁶. Avrupa Birliği'nde Yedinci Direktif de iştiraklerin muhasebeleştirilmesinde özkaynak yönteminin kullanılmasını gerektirmekle birlikte bu tür yatırımların muhasebeleştirilmesinde uluslararası olarak bir birlik sağlanamamıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Japonya özkaynak yönteminin kullanılmasını gerektirirken İsveç, İsviçre gibi bazı ülkelerde bu gerekmemektedir. Ülkemizde bunlar azınlık-aktif yatırımlar olarak TMS 6'nın kapsamına girmekte ve özkaynak yöntemi veya maliyet yöntemlerinden birisinin kullanımını gerektirmektedir.

Özkaynak yöntemine göre diğer şirketin hisselerine sahip olan şirket, yatırımda bulunduğu şirketin net karından (zararından) kendi payına düşen kısmı her dönem kar (zarar) olarak kayda alır. Yatırımda bulunduğu şirketin kar payı dağıtma kararının olup olmaması ya da dağıtılacak kar payı büyüklüğü kar yazılacak kısmı etkilemeyecektir. Yatırımda bulunan şirket kar payı dağıttığında da alınan bu kar payları kar yazılmayacaktır. Bu, yatırımın getirisi (return on investment) olarak kayda alınır ¹⁷.

Yatırım başlangıçta elde etme maliyeti üzerinden kaydedilir. Fakat yatırımın defter değeri dönemsel olarak yatırımda bulunan şirketin

¹⁶ KIESO-WEYGANDT, s.892.

¹⁷ STICKNEY-WEIL, s.665.

karından (zararından) yatırımda bulunan şirketin payına düşen kısım kadar artırılır (azaltılır) ve yatırımda bulunulan şirketten alınan kar payları kadar azaltılır. Özkaynak yöntemi yatırımda bulunulan şirketin karının şirketin net varlıklarını artırdığını zararların da azaltıldığını kabul etmektedir.

5.4 ÇOĞUNLUK-AKTİF YATIRIMLAR (BAĞLI ORTAKLIKLAR)

Bir işletme diğer bir işletmenin oy hakkına sahip hisse senetlerinin %50'sinden daha fazlasına sahip olduğunda o şirketi kontrol etme gücüne sahiptir. Bu durumda yatırımda bulunan şirket ana şirket; yatırımda bulunulan şirket ise bağlı şirket olarak nitelendirilir. Yapılan bu yatırım ana şirketin finansal tablolarında dönen olmayan varlıklar içerisinde ayrıca gösterilmelidir.

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri bağlı şirketin finansal tablolarının ana şirketin finansal tablolarıyla birleştirilmesini veya konsolide edilmesini gerektirir. Konsolide finansal tablolar ana şirket ile bağlı şirketin ayrı yasal kişilikler olduğunu gözardı eder ve bunları tek bir ekonomik birim olarak kabul eder¹⁸. Ülkemizde bu tür yatırımlar TMS 5'in kapsamındadır ve konsolidasyonla ilgili olduğu için burada ele alınmamıştır.

6. SONUÇ

Diğer şirketlerin çıkartmış oldukları borç ve özkaynak menkul kıymetlerine yatırım yapan işletmeler hem yatırımda bulunma amaçlarını hem de menkul kıymet kategorilerini gözönünde bulundurarak yatırımlarını muhasebeleştirmede ölçme, değerlendirme, sınıflandırma ve açıklamalarla ilgili olarak bazı problemlerle karşılaşmaktadırlar. Menkul kıymetlerin beş kategoriye ayrılması, bunların muhasebeleştirilmesine ilişkin kriterlerin belirlenmesindeki esaslardan birisidir.

Alım-satım amaçlı borç ve özkaynak menkul kıymetleri, satış için kullanılabilir borç ve özkaynak menkul kıymetleri ve vadeye kadar elde tutulacak borç menkul kıymetleri TMS 7'nin kapsamında menkul kıymet yatırımlarıdır. Bunlardan alım satım amaçlı menkul kıymetler ile satış için kullanılabilir menkul kıymetlerin dönen varlık sayılma kriterlerine uyanları geçici yatırımlar olarak dönen varlıklar grubunda raporlanır. Diğerleri ise uzun vadeli yatırımlar olarak dönen olmayan varlıklar grubunda raporlanır. Diğer şirketler üzerinde etki yapmak ve kontrol sağlamak amacıyla edinilen menkul kıymetler ise TMS 7'nin kapsamında değildir ve bunlar da uzun vadeli yatırımlar içerisinde ayrıca yer alacaktır.

¹⁸ KIESO-WEYGANDT, s.895.

TMS 7, geçici yatırımlar için piyasa değeri ile değerlendirme ile piyasa veya maliyet değerinden düşük olanı yöntemlerinden birinin kullanımını gerektirir. Değerleme sırasında menkul kıymet portföyü esas alınabileceği gibi menkul kıymet bazında da değerlendirme yapılması seçenekleri sözkonusudur. Ancak değerlemenin menkul kıymet bazında yapılması daha sağlıklı olacaktır görüşünderiz.

Uzun vadeli yatırımlar ise maliyet bedeliyle, yeniden değerlendirilmiş tutarla veya pazarlanabilir hisse senedi ise maliyet veya piyasa değerinden düşük olanıyla değerlendirilir. Bu yöntemlerin arasından hangisinin hangi menkul kıymet kategorisine uygulanacağı konusunda bir sınırlama yapılmamıştır.

Özellikle geçici yatırımlarda amaç, kısa dönemli fiyat hareketlerinden kar sağlamak olduğuna göre bu menkul kıymetlerin gerçeğe uygun piyasa değerlerinin -ki piyasa değerleri gerçeğe uygun değer en iyi göstergesidir- esas alınması finansal tabloların finansal durumu daha doğru yansıtmasını sağlayacaktır. Piyasa değeri ile değerlendirme yöntemine çok benzeyen gerçeğe uygun piyasa değeri ile değerlendirme yöntemi sadece satış için kullanılabilir menkul kıymetlere ilişkin gerçekleşmemiş elde tutma kar veya zararlarını ele alış şekli itibarıyla piyasa değeri yönteminden ayrılır. Buna göre bu gerçekleşmemiş elde tutma kar veya zararları dönem kar-zararına yansıtılmayıp özkaynaklarda geçici bir düzeltme hesabında izlenirler; dönem karına dahil edilmedikleri için faaliyetel amaçlarla edinilmiş bu menkul kıymetlere ait elde tutma karlarının ortakalar kar payı olarak dağıtılması önlenmiş olur. Dolayısıyla bu yöntem piyasa değeri yöntemine göre biraz daha muhafazakardır, ancak bilançoda menkul kıymetlerin gerçeğe uygun piyasa değerleri ile raporlanmasını sağladığı için de bilgi kullanıcılarına finansal durumla ilgili daha doğru bilgi sunmaktadır.

Gerçeğe uygun piyasa değeri ile değerlendirme yöntemi, alım satım amaçlı menkul kıymetler ile satış için kullanılabilir menkul kıymetlere uygulanmaktadır. Dolayısıyla asıl belirleyici, geçici-uzun vadeli yatırım ayrımı yerine menkul kıymetin kategorisi olmaktadır. Menkul kıymetlerin bu şekilde gruplandırılmaları muhasebeleştirme problemlerine daha kolay çözümler bulunmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

DELANEY, Patrick R. -James R. ADLER-Barry J. EPSTEIN-Michael F. FORAN, GAAP Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles 1994, John Wiley and Sons, 1995.

KIESO, Donald E. -Jerry J. WEYGANDT, Intermediate Accounting, 8th Edition, John Wiley and Sons. Inc., 1995.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

SCHROEDER, Richard G.- Myrtle CLARK, Accounting Theory Text and Readings, 5th Edition, John Wiley and Sons, Inc., 1995.

STICKNEY, Clyde P. -Roman L. WEIL, Financial Accounting An Introduction to Concepts, Methods, and Uses, 7th Edition, The Dryden Press, 1994.

Accounting Standard Board, Statement of Financial Accounting Standard No 115, "Accounting for Certain Investments in Debt and Equity Securities", Stamford, Conn., FASB, 1993.

Türkiye Muhasebe Standardı No 5: "Konsolide Finansal Tablolar Standardı", Türkiye Muhasebe Standardı No 6: "İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi"; Türkiye Muhasebe Standardı 7: "Yatırımların Muhasebeleştirilmesi", Türkiye Muhasebe Standartları 1997, TMMOB Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, TÜRMOB Yayın No: 32, TMMOB Seri No: 1.